

УДК 811.161.2'1'38:821.161.209(092)
DOI 10.31654/2520-6966-2024-24F-110-86-99

Вакуленко Г. М.

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови, методики її навчання та перекладу Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
galinavakulenko00@gmail.com
orcid.org/0000-0003-2957-5492

Клипа Н. І.

кандидат філологічних наук, доцент, заступник декана ФФІПЮН
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
dekanat.filfak@gmail.com
orcid.org/0009-0001-0531-9446

Актуалізація стилістично маркованої лексики в ідіолекті Миколи Гоголя

У статті розглядаються тематичні групи стилістично маркованої, зокрема конфесійної, лексики, використані в духовній прозі Миколи Гоголя. Актуальність дослідження найменувань саме релігійного спрямування зумовлена сучасними реаліями, у яких спостерігається й науковий інтерес до проблем конфесійної лексики, і широке обговорення сакральних тем, і трансформації в релігійному житті українців на фоні повномасштабного вторгнення рф в Україну. На окрему увагу заслуговує й дослідження проблеми впливу конфесійної лексики на формування образного коду української мови, її здатності до відображення українських ментальних уявлень, зокрема репрезентації її в художньому мовленні Миколи Гоголя, а також формування соціального запиту на різноаспектне вивчення особливостей лексики релігійної семантики та конфесійного стилю загалом. Детально описуються найменування на позначення внутрішніх атрибутів храму, церковного начиння, широко представлені в аналізованих творах. Підкреслюється особливий інтерес Миколи Гоголя до духовного життя людини, глибокі пізнання письменника в релігійній сфері, що знайшли відображення в його духовно-моральній прозі. Окрема увага приділяється дослідженню емоційно забарвлених епітетів, стилістичних прийомів антитези та градації.

Ключові слова: стилістично маркована лексика, конфесійний стиль, конфесійна лексика, духовна проза, лексико-семантична група, експресивно марковані епітети, антитеза, градація.

Постановка проблеми. Вивчення функціонування стилістично маркованої лексики, зокрема конфесійної, є одним із важливих завдань сучасного українського мовознавства. Адже нині все частіше можемо спостерігати порушення релігійних тем, все більше знаходимо

інформації про життя конфесій, що зумовлює широту вживання певних лексичних одиниць, які належать до релігійної сфери.

Варто наголосити на тому, що війна РФ проти України теж вплинула на широту обговорення сакральної тематики в суспільстві, а трансформації, які відбуваються в релігійному житті українців, запустили новий етап розвитку конфесійного стилю української мови.

Нова соціокультурна орієнтація виявляється і в тому, що оновлені явища й предмети суспільного життя отримують назви, які вже давно зафіксовані в мові. Якщо донедавна певні слова і вирази розглядалися як історизми, то нині вони знову входять до активного словника. При цьому особливою актуалізацією застарілих одиниць мови є відродження та поширення церковнослов'янської лексики, яку досить активно використовував Микола Гоголь у «Розмислах про Божественну Літургію» і творах, подібних «Правилу життя у світі» (власне духовна проза), а також у публіцистиці «Вибраних місць із переписки з друзями».

Актуальність нашого дослідження зумовлюється такими чинниками, як стійкий інтерес сучасного мовознавства до проблем конфесійного стилю, до особливостей вживання стилістично маркованої лексики і, зокрема, репрезентації її в художньому мовленні Миколи Гоголя, а також формування соціального запиту на різноаспектне вивчення особливостей лексики релігійної семантики та конфесійного стилю загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних наукових розвідках широко представлена проблема актуалізації стилістично маркованої лексики, зокрема конфесійної. Більшість наукових праць українських мовознавців (Ю. Браїлко, Т. Ліштаби, В. Павлічко, О. Тележкіної та інших) спрямована на аналіз лексики релігійного спрямування, з'ясування окремих термінологічних типів, функціонування конфесійних лексем у художньому мовленні письменників. Семантико-стилістичні особливості сакральної лексики в публіцистичних текстах розглядають А. Ковтун, Т. Жила, М. Навальна, В. Пітель, О. Тодор та інші. Знаходить подальший розвиток у наукових працях і проблема впливу конфесійної лексики на формування образного коду української мови, її здатності до відображення українських ментальних уявлень.

Традиційною залишається увага до вивчення духовно-моральних творів Миколи Гоголя, з'являються розвідки В. Воропаєва, П. Михеда, С. Шульца, у яких розглядається питання про вплив християнських культурних текстів, християнської доктрини на життя і творчість

письменника [3; 6; 8;]. Павло Михед зазначає, що «нині намітилося декілька напрямків вивчення проблеми «Гоголь і християнство». Більшість дослідників схильні говорити про впливи християнства не тільки на світоглядні позиції письменника, але й на його художній світ, естетичну свідомість, що знайшло вираження не лише в деклараціях митця, а, що важливіше, в стилістиці його творів» [6, с. 143]. Гоголезнавці розглядають цю проблему в основному в літературознавчому аспекті. Водночас мало дослідженими залишаються власне мовні особливості духовно-моральних творів Миколи Гоголя.

Формулювання мети статті. Мета нашого дослідження – проаналізувати стилістично марковані лексеми, тематичні групи найменувань релігійного спрямування і їх функціональне навантаження в «Розмислах про Божественну літургію» та духовно-моральних творах Миколи Гоголя, що дозволить розширити наше уявлення як про світобачення і світосприйняття самого письменника, так і про розвиток конфесійного стилю загалом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначальною рисою мови духовної прози Миколи Гоголя є використання великої кількості стилістично маркованої релігійної (конфесійної) лексики. Наприклад: *І відійшовши від жертovníка, вклоняється їсрей, як би він вклонявся самому втіленню Христовому, і вітає в цьому виді хліба, що лежить на дискосі, появу Небесного Хліба на землі, і вітає його кадінням фіміаму, поблагословивши попередньо каділо і читаючи над ним молитву* [4, с. 23]; *Началом, коренем і утвердженням усього є любов до Бога* [4, с. 124]. І якщо в «Розмислах про Божественну Літургію», «Правилі житія у світі» таке використання є логічно виправданим темою та ідеєю творів, то в інших текстах це вже є виразником світосприйняття самого письменника.

Конфесійний стиль української мови вчені-філологи стали виділяти тільки з кінця ХХ століття, хоча він має давню традицію. Уже в XVI–XVII століттях в українській (староукраїнській) мові функціонував цей стиль, обслуговуючи релігійні потреби суспільства того часу.

Сучасними мовознавцями конфесійний стиль визначається як такий, що обслуговує потреби релігії (релігійна література, молитви, проповіді та ін.), виконує функцію впливу, має певні особливості на різних мовних рівнях – лексичному, фразеологічному, морфемному, словотвірному, морфологічному та синтаксичному.

Прикметною рисою конфесійного стилю на лексичному рівні є значна кількість маркованих слів, тобто пристосованих до використання саме в цьому стилі. Насамперед це найменування зі специ-

фічним лексичним значенням: **Всевишній, Господь, Бог, пророк, херувими, риза, помазання, архангел, катехізіс** та ін. [2, с. 260]. Серед цієї тематичної групи існують як слова, зрозумілі широкому загалу, так й одиниці, відомі обмеженому колу фахівців, переважно служителям церкви. Наприклад: **орар** – довга, широка, з хрестами стрічка; диякон носить її на лівому плечі чи оперізується нею навхрест; знаменує благодать Божу; **антимінс** – чотирикутне льняне або шовкове полотно, на якому зображено покладання у гроб Ісуса Христа після зняття з хреста, а також чотири євангелісти, а всередині зашито мощі святих; **єпитрахиль** – орар, складений удвоє так, що огинаючи шию, спускається спереду двома кінцями, які для зручності з'єднані; символізує подвійну благодать Божу; **антифон** – діалогічний спосіб почергового співу соліста й хору (або двох частин хору), що ніби відповідають один одному. Микола Гоголь, описуючи Божественну Літургію, надає пояснення багатьом лексемам релігійного спрямування, які не дуже зрозумілі пересічному вірному (віруючому). Наприклад: *... після стихаря зодягає вже не простий орар на одне плече, а такий, що, покривши обидва плеча та обійнявши шию, з'єднується обома кінцями на грудях його і так спадає до самого низу його одягу, знаменуючи сим поєднання в його посаді двох посад - ієрейської та дияконської. І зветься він уже не орар, а єпитрахиль, і самим одяганням своїм знаменує проливання з висот благодаті на священників...* [4, с. 12]; **антифони** – це протиґласники, пісні, вибрані з псалмів, які пророко зображують пришествя у світ Сина Божого, – співаються наперемінно обома ликами на обох криласах; вони замінили в скороченому вигляді попередні довші псалмоспіви [4, с. 34]; У єврейському слові **алилуя** виражено: *Господь йде, хвалить Господа; але позаяк, за сутністю священної мови, в слові йде міститься і сучасне, і майбутнє, тобто: йде Той, що прийшов і що знову прийде, то, знаменуючи відвічний хід Божий, це слово алилуя вживається кожного разу в тих священнодійствах, коли Сам Господь приходить до народу в образі Євангелія чи Дарів Святих* [4, с. 41–42].

Ще з давніх вірувань відомі номени індоєвропейського походження **Бог, Господь, молитва, небеса, рай, пекло, жертва, храм, святий** тощо. Після хрещення Київської Русі дохристиянська релігійна лексика наповнюється новим змістом, але формою лишається незмінною. Нові одиниці грецької термінології приходили в нашу мову лише тоді, коли в стародавній вірі українців не було відповідного поняття: **ангел, ікона, літургія, просфора, апостол** і под.

Лексеми релігійної семантики, зафіксовані в духовній прозі Миколи Гоголя, представлені значною кількістю лексико-семантичних груп, у яких розглядувані найменування репрезентовані з позитивною семою. Письменник, використовуючи лексику конфесійного спрямування, надає їй традиційного звучання, змальовуючи народну культуру, нагадуючи про певні релігійні обряди тощо. Наприклад: *Божественна Літургія є вічним повторенням великого, для нас довершеного, подвигу любові. Згорьоване неустроями своїми, людство звідусіль, з усіх кінців світу взивало до Творця свого – й ті, що жили в темряві поганства, й позбавлені Богопізнання – відчуваючи, що порядок і злагодженість у світі можуть бути встановлені тільки Тим, Хто у належному порядку повелів рухатись світам, Ним створеним* [4, с. 7].

Аналізовану власне конфесійну лексику диференціюємо за такими тематичними угрупованнями: 1) найменування внутрішніх атрибутів храму, церковного начиння (*агнець, дискос, віктар, ікона* тощо); 2) номени на позначення служителів церкви, духовенства (*владика, ієрей, архірей, диякон* тощо); 3) найменування одягу, атрибутів влади священика (*стихар, орар, епитрахиль, поручі, підризник, пояс* тощо); 4) назви церковних відправ та їх складових (*літургія, єктенія, євхаристія, тропар, проскомидія* тощо); 5) лексеми на позначення святих таїнств (*причастя, покаєння, маслосвяття* та інші); 6) назви релігійних книг (*Євангеліє, Апокаліпсис, Апостол, Катехізис* тощо).

Лексико-семантична група на позначення атрибутів храму представлена лексемами: *дискос, агнець, копіє, віктар, покрівці, жертовник, зіздиця, ікона (образ), іконостас, дарохранительниця, дароносиця, солея, амвон, крилоси, аналой, престол, притвор, ризниця, лампада, свята ложка (лжиця), потир, хоругви*.

В Етимологічно-семантичному словнику української мови Митрополита Іларіона [5] зафіксовані такі дефініції аналізованих найменувань.

Дискос – невелика кругла таріль на підставці, на яку під час Божественної Літургії покладаються частини проскур; дискос символізує і Віфлеємську печеру, і Голгофу [5, I, с. 335]. Наприклад: *І на виконання обряду первісної Церкви й святих перших християн... приступає священик до інших просфор, щоби, вийнявши з них частини на спомин про них, покласти на тому ж дискосі біля того ж Святого Хліба... [4, с. 20];... і кладе всі дев'ять вийнятих часточок на святий **дискос** біля Святого Хліба з лівого боку [4, с. 21]; Узнявши*

губку, священник обережно збирає нею всі крихточки на **дискос**, щоби нічого не пропало зі Святого Хліба і все б пішло на утвердження [4, с. 23].

Агнець – кубічна частина проскури, що покладається на дискос і використовується для таїнства Євхаристії; символізує тіло Ісуса Христа [5, I, с. 33]. Наприклад: *Встромляючи копіє у правий бік печаті, промовляє слова Ісаї: Як агняця, на заклання ведено його...* [4, с. 18]; *Приноситься в жертву **Агнець Божий**, що бере гріх світу ради життя світу і спасіння* [4, с. 19].

Копіє – ніж, подібний до списа, для виймання агняця та інших частинок із проскур. Наприклад: *І, роздумуючи, що народжується Той, хто приніс у жертву Себе за весь світ, пов'язує неодмінно думку про саму жертву й принесення й дивиться на хліб, як на агняця, якого приносять в жертву, на ніж, яким повинен вилучити, як на жертвовний, котрий має вигляд **копія**, нагадуючи про **копіє**, яким було проколоне на хресті тіло Спасителя* [4, с. 17].

Жертovníк (жертвеник) – столик у вівтарі під північною стіною, на якому чиниться початок Літургії – Проскомідія [5, II, с. 39]. Наприклад: *Пристапивши до бічного **жертovníка**, або приношення, що знаходиться в заглибленні стіни, знаменуючи древню бічну комору храму, ієрей бере з них одну з просфор з тим, щоб вийняти ту частину, яка стане потім тілом Христовим – середину з печаттю, ознаменовану іменем Ісуса Христа* [4, с. 16-17].

Покрівці – невеликі хустки для покриття чаші й дискоса (малі покрівці); покрівець який покриває чашу й дискос разом, називається **воздух**, знаменуючи собою той повітряний простір, у якому з'явилася зірка, що привела волхвів до ясел Спасителя. Усі ж разом покрівці символізують різдвяні пелюшки й поховальний саван Христа. Наприклад: *І покадивши перший **покрівець**, покриває ним Святий Хліб з дискосом... І взявши потім великий **покров**, що зветься святий **воздух**, покриває ним і дискос, і Чашу разом, закликаючи Бога покрити нас **покровом** крила свого* [4, с. 23–24].

Звіздиця – дві металеві дуги, з'єднані так, щоб їх можна було чи скласти, чи розсунути хрестоподібно. Вона ставиться на дискосі для того, щоб покрівець не торкався вийнятих із проскур частинок. Звіздиця символізує і хрест, і Віфліємську зірку [5, IV, с. 117]. Наприклад: *Покадивши **звіздицю**, дві золоті дуги з зіркою вгорі, та поставивши її на дискосі, дивиться на неї, як на зірку, що світила над Немовлям, ... на покрови – наче на пелени, що покривали Немовля* [4, с. 23–24].

Вівтар (олтар) – найголовніша частина храму, де відправляється служба Божа й приноситься безкровна жертва; вівтар означає Царство Небесне [5, I, с. 224]. Наприклад: *І виходить з вівтаря з кадьмицею в руці, щоб наповнити пахощами всю церкву і привітати всіх, що зібралися на Святу Трапезу Любові* [4, с. 26]; *Ієрей починає Літургію виголосом із глибин вівтаря: Благословенне Царство Отця, і Сина, і Святого Духа...* [4, с. 31].

Престол – особливо освячений чотирикутний стіл, який розміщується посередині вівтаря, прикрашений білою полотняною скатертиною, а поверх неї парчевою. На престолі таємниче й невидимо присутній Сам Господь – Цар і Владика Церкви. Торкатися престолу й цілувати його можуть лише священнослужителі [5, IV, с. 117]. Наприклад: *Ставши перед святим престолом, священник і диякон тричі кланяються, готуючись починати священнодійство Літургії, взивають до Духа Святого...* [4, с. 27]; *Ієрей, що править Літургію, тихо молиться, припадаючи до престолу...* [4, с. 60].

Амвон – передня напівкругла частина солеї навпроти престолу перед Царськими Вратами, які ведуть до вівтаря; з амвона виголошуються проповіді, читається Євангеліє, відбувається Причастя мирян [5, I, с. 57]. Наприклад: *Представляючи ангела, побудника людей до молінь, диякон іде на амвон, щоб закликати зібрання до молінь ще сильніших та ревніших* [4, с. 51].

Солея – підвищення перед іконостасом [5, IV, с. 290]. **Іконостас** – стіна з іконами (ликами святих), що відділяє вівтар від середньої частини православного храму. Наприклад: *... по закінченні ж співу сходить він знову на амвон і звертається до ликів святих, закликаючи, як і раніше словами: В мирі Господеві помолімся!* [4, с. 35]; *І, зійшовши на амвон, що знаходиться навпроти царських врат, повторює ще раз про себе: Господи! Відкрий вуста мої – і вуста мої сповістять хвалу твою* [4, с. 30].

Крилос (клирос) – місце з боків солеї для кліру, тобто читців і хору, а також осіб священного сану, які допомагають при читанні й співі. Крилосів завжди два – правий та лівий, відповідно до їхнього розташування перед вівтарем [5, II, с. 228]. Наприклад: *Антифони... співають наперемінно обома ликами на обох криласах...* [4, с. 34] (*ликом*, у церковному значенні зібрання, Микола Гоголь називає хор співців); *З крилосу голосно виголошуються блаженства, які звіщають у теперішньому віці пізнання істини, а в майбутньому вічне життя* [4, с. 37].

Потир – чаша, до якої вливається вино, розбавлене водою, для Причастя; під час Літургії означає кров Христову [5, IV, с. 103]. Микола Гоголь часто, замість найменування *потир*, використовує синонімічне словосполучення **Свята Чаша**. Наприклад: *І слова ці служать разом з тим знаком дияконів для вливання у Святу Чашу вина й води* [4, с. 19]; *І покадивши другий покрівець, покриває ним Святу Чашу...* [4, с. 24]; *... і також, коли диякон вказує на Чашу, виголошує голосно: Пийте з неї всі, бо це є Кров Моя Нового Завіту, що за вас і за багатьох проливається на відпущення гріхів... Відклавши рипіду, диякон піднімає святий дискос і святий Потир* [4, с. 82] (**рипіда** – своєрідне богослужбове знаряддя у вигляді металевого або дерев'яного кола, ромба чи зірки з образом серафима, що прикріплений до довгої ручки).

Свята ложка (лжиця) – ложечка, що служить для причастя віруючих. Наприклад: *І проказавши се сповідання, ... приступає кожен, готуючись відкритими вустами прийняти зі святої ложки той жевріючий вугіль святого Тіла й Крові Господа, що повинен у ньому спалити, наче тлінний хмиз, усю чорноту сміття його прогрішень...* [4, с. 106]. Сам Микола Гоголь подає таке пояснення цієї лексеми: «... святий Іоанн Золотоустий... постановив подавати народу Кров і Тіло не окремо, але у з'єднаному вигляді, і не давати йому ні того, ні другого у власні руки, але подавати святою ложкою, що має вигляд тих кліщів, котрими вогняний серафим торкнувся вуст пророка Ісаї, щоби нагадати всім, якого роду той дотик, що готовий доторкнутись до вуст, щоби побачив ясно кожен, що цієї святою ложкою тримає ієрей той жевріючий вогонь, який узяв таємничими кліщами серафим із самого жертівника Божого, щоби єдиним лишень дотиком його до вуст пророка відняти всі гріхи його» [4, с. 102].

Таким чином, лексико-семантична група найменувань на позначення внутрішніх атрибутів храму, церковного начиння досить повно представлена в аналізованих творах Миколи Гоголя.

Кількісно чисельні також лексеми на позначення священного одягу (**стихар**, **орар**, **фелонь**, **поручі**, **підризник**, **набедреник**, **омофор** тощо). Наприклад: *Спочатку одягається диякон; попросивши благословення в ієрея, вдягає стихар, підризник блискучого кольору, на знак світлоносного ангельського одягу і як нагадування про непорочну чистоту серця, що має бути невіддільна від сану священства... Потім бере, поцілувавши, орар, вузьку довгу стрічку, приналежність дияконського звання, котрим подає він знак до*

початку кожної відправи церковної, закликаючи народ до молитви... Стрічку цю він кладе на плече. Потім одягає він **поручі**, або **нарукавники**, що стягаються на самому зап'ястку його руки, надаючи більшої свободи й вправності при відправленні наступних священних дій [4, с. 11]; ...підперізується і священник, стаючи на дорогу небесного служіння, і дивиться на **пояс** свій, як на міць сили Божої, що його зміцнює...Коли ж він наділений при цьому званням вищим ієрейства, то привішує до стегна свого чотирикутний **набедреник** одним із чотирьох кінців його, котрий знаменує духовний меч, усепереможну силу Слова Божого... [4, с. 13].

Конфесійна лексика інших тематичних груп використовується менше, але теж свідчить про добру обізнаність письменника з релігійною сферою, з особливостями церковних відправ і навіть з історією християнської релігії. Наприклад: *Позаяк вся **Проскомидія** є нічим іншим, як тільки приготуванням до самої **Літургії**, то й поєднала з нею церква спомин про раннє життя Христа, що було приготуванням до Його подвигів у світі* [4, с. 16]; ***Кадіння** це звершується завжди на початку служби, як і в житті буденному всіх древніх східних народів зустрічали кожного гостя умиванням та пахощами. Звичай цей перейшов цілком на цю гостину небесну – на **Тайну Вечерю**, що має назву **Літургії**...* [4, с. 26]; *Читець з «**Апостолом**» у руці виходить на середину храму* [4, с. 46]; ***Лик** гримить: апилюя, що вістує наближення Господа, який іде говорити до народу вустами **Євангелія*** [4, с. 46-47]; *І якщо цього дня станеться якесь приношення за покійних, тоді слідом за **усильною єктенією** правиться **єктенія за спочилих*** [4, с. 52]; ***Царські врата** розчиняються посередині молитви, так що **ієрея** бачать, коли він ще молиться з піднесеними руками* [4, с. 62]; *Роздавши **Святий Хліб**, священник творить відпуст **Літургії** та **благословляє** весь народ словами: **Христос, Істинний Бог наш, молитвами... помилує і спасе нас, як Благий і Чоловіколюбчець*** [4, с. 117]; *При співі Херувимської пісні, уподібнюючись до небесних сил, відбувається сей урочистий хід, знаний як **Великий Вихід*** [4, с. 64]; *Називається вона **Літургією оголошених** ще й тому, що в перші літа християн до неї допускалися й ті, котрі тільки готувались бути християнами, ще не прийняли св. **Хрещення** і перебували в числі оголошених* [4, с. 31].

Переклади духовних творів Миколи Гоголя українською мовою дають змогу краще дослідити особливості використання конфесійної лексики в ідіолекті письменника. Специфіка біблійної мови полягає

насамперед у тому, що внаслідок перекладу з давньоєврейської і грецької мов відбувається накладання кількох національно-мовних картин світу, а отже, неминуче відбувається пристосування чужомовного тексту до власне національної мовної традиції. Особливо виразно це простежується на рівні мовно-виражальних засобів, зокрема епітетів: *вчиняє бездоганною мою дорогу...; ...чотирикутний набедреник... знаменує духовний меч, усепереможну силу Слова Божого, що звіщає вічне ратоборство... [4, с. 13]; Пресвяту, Пречисту, Преблагословенну, Славну Владичицю нашу Богородицю з усіма святими пом'янувши, самі себе, і один одного, і все життя наше Христу Богові віддаймо [4, с. 36]; ... і не тими також серцями, котрі уподібнює Він до занедбаної землі, яку глушить терня, на котрій хоч дає зерня сходи, але швидко виростають разом з ними терни – терни трудів і турбот доби, терни спокус, незліченні зваби світського вбивчого життя з його оманливими принадами, глушать сходи, що заледве зійшли – і зерно залишається без плоду; – але тими сприйнятливими серцями, які Він уподібнює до доброго ґрунту, що дає плоди... [4, с. 48–49]; Дня всього досконалого, святого, мирного й безгрішного у Господа просім; Християнської кончини життя нашого, безболісної, бездоганної, мирної і доброго одвіту на Страшному суді Христовому просім [4, с. 70]; Твердим, мужнім співом, вселяючи в серця кожне слово сповідання, співають співці [4, с. 76]; Цю переможну Серафимську пісню... підхоплює весь лик співців, підносячи думки молільників до незримих небес... [4, с. 80]; Через те й у молитвах проситься щоденно, щоби дав нам Бог серце тверезіюче, бадьорий ум, думку світлу й відігнав би від нас дух зневіри [4, с. 128].*

У «Розмислах про Божественну Літургію» та власне духовній прозі Микола Гоголь використовує й складні прикметникові означення, які виражають сконденсованість думки, максимальне смислове й емоційне наповнення слова. Наприклад: *Затим виймає четверту часточку в ім'я святих отців, п'яту в ім'я мучеників, шосту в ім'я преподобних і богоносних отців і матерів... [4, с. 21]; Благословенний вхід святих Твоїх, завжди, нині, і повсякчас, і на віки вічні! [4, с. 41]; По закінченні Тропарів надходить час Трисвятого співу [4, с. 42]; І всі, хто уважно слухали Божественну Літургію, виходять лагіднішими, приязнішими у ставленні до людей, дружелюбнішими, тихішими у всіх учинках [4, с. 120]; Благообразний Йосиф, знявши з Хреста Пречисте Тіло Твоє, плащаницею чистою обвив і, пахощами покривши, у гріб новий положив [4, с. 66]; Возлюбім один одного, щоб*

однодумно визнавати Отця, і Сина, і Святого Духа, Трійцю **Єдиною** і **Нероздільну** [4, с. 72]; **Вірую... і в Духа Святого, Господа Животворного, що від отця і Сина ісходить...**[4, с. 76]; **Постійна подяка прекрасно підносить душу. Вона вносить у неї мир, стрункість і тишу, а серце невідчутно розчиняє всепрощаючою, всеохоплюючою любов'ю навіть до самих ворогів** [4, с. 156]. Позитивне емоційне забарвлення такі лексеми зберігають і у випадках субстантивації. Наприклад: **Блаженні милосердні, бо вони помилувані будуть** [4, с. 38].

Основною функцією прикметників-епітетів у текстах молитов, наведених Гоголем у «Розмислах про Божественну Літургію», є безпосереднє вираження емоцій, почувань людини у звертанні до Бога. Молитва забезпечує тісний духовний контакт між людиною і Всевишнім, тому кожне слово в молитві є надзвичайно важливим, вагомим, воно набуває магічних, сакральних властивостей. Роль епітетів – особлива, тому що саме вони є носіями оцінної семантики. Звертання до Бога, Богородиці, інших святих супроводжується означеннями, які виражають міру пошанування, звеличення людиною божественних сил. Наприклад: **Ти Єдиний Святий і в святих спочиваєш. Тебе, отже, молю, Єдиного Благого, споглянь на мене, грішного і непотрібного раба Твого...**[4, с. 61]; **Ти бо єси Бог нескананий, незбагнений, невидимий, неосяжний, завжди суцільний...** [4, с. 79]; **Святий єси і Пресвятий, Ти і Єдинородний Твій Син, і Дух твій Святий. Святий єси і Пресвятий, і велична слава твоя** [4, с. 81]; **Господи, Ти Найсвятішого Духа Свого в третю годину зіслав на Апостолів Твоїх, не відбери його від нас, Благий, а онови нас, що молимося Тобі** [4, с. 85]; **Тобі славу віддаємо з Безначальним Твоїм Отцем і Пресвятим, Благим і Животворним Твоїм Духом, нині, і повсякчас, і на віки вічні** [4, с. 62].

Функціонування епітетів у духовно-моральних творах М. Гоголя підпорядковане меті формування християнського світогляду, певного стереотипу мислення й життєвої позиції, які б узгоджувалися з догмами релігії. Такі епітети відзначаються позитивною, урочистою емоційно-експресивною виразністю, особливо, якщо в контексті наявні антоніми. Наприклад: **... душа набуває високого настрою, заповіді Христові стають підсильними до виконання, ярмо Христове благом і тягар легким** [4, с. 119]; **І якщо суспільство ще не остаточно розпалося, якщо люди не дихають повною, непримиренною ненавистю один до одного, то сокровенною причиною є Божественна Літургія, що нагадує чоловікові про святу, небесну**

любов до брата [4, с. 120]; Через те й у молитвах проситься щоденно, *щоби дав нам Бог серце **тверезіюче, бадьорий ум, думку світлу** й відігнав би від нас дух зневіри* [4, с. 12]; Людям чутливим, які мають душу ***ніжну й лагідну**, здається **трудним і важким** відмовити в чомусь кому б то не було* [4, с. 146]; Щасливий той, хто має ***небесну** здатність подобатися усім **вродженою прекрасною** ясністю душі, **вродженою дитинною** незлобливістю й тією **чарівною** привабливістю вродженого **приємного** поводження з усіма, яке так близько вабить до себе серця всіх, що кожному здається, ніби він усім їм рідний брат* [4, с. 157].

У духовному, Біблійному, тексті оцінки предметів, понять, явищ є аксіоматичними, загально визнаними для всіх віруючих. Чітко розмежовується позитивне й негативне, святе й грішне, істинне й облудне (прийом антитези). Наприклад: *У любові міститься Бог, а не дух темряви: де **світло**, там і **спокій**, де **темрява**, там і **збурення**. І тому любов, що походить від Бога, **тверда** і вносить твердість у наш характер і саме нас робить **твердішими**, а любов не від Бога **хистка і бентежна**, і самих нас робить **хисткими, боязкими і нетвердими** [4, с. 125]; *Перш за все необхідно тримати у вічній пам'яті, що в усіх ділах і діях у житті **більшому** слід віддавати перевагу перед **меншим*** [4, с. 145]; *Але навіть якби й довелося нам у комусь із близьких нам зустріти таку ніжну, чутливу та чуйну природу, то й тоді ми повинні керуватись тією ж думкою, тобто **дбати про їхнє тривале** благополуччя, а не **хвилинне*** [4, с. 147]; *Зневіра є найбільшим із гріхів...**Найбільш сильні** характери відчували так само своє безсилля, як і **найбільш безсилі*** [4, с. 148].*

У «Правилі життя у світі» Микола Гоголь застосовує й стилістичний прийом градації, підкреслюючи важливість любові до Бога, як основного закону правильного людського життя: *Любити Бога слід так, щоби все інше, крім Нього, вважалось другорядним і не головним, щоби закони Його були вищими для нас за всі постанови людські... Любов земна, що походить від Божої, стає через це піднеснішою та обширнішою, бо вона велить нам набагато більше любити ближнього і брата, ніж ми любимо: вона велить нам надавати не одну тільки речову допомогу, а й душевну, не тільки дбати про його тіло, а й про душу, боліти серцем за ним не через те тільки, що він завдає нам неприємності, а й через те, що він сим учинком завдає нещастя душі своїй. Бо гріх його лежить і на нас; ми повинні були його повчити, настановити, навчити, виховати* [4, с. 125].

Таким чином, дослідження стилістично маркованої лексики, зокрема конфесійної, репрезентованої в художньому мовленні Миколи Гоголя, дозволяє констатувати, що письменник проявляв особливий інтерес до духовного життя людини, «дійсно переймався питаннями поширення знань в середовищі юнацтва і молоді» [4, с. 179], мав глибокі пізнання в релігійній сфері, що знайшли відображення в його духовно-моральній прозі.

Література

1. Браїлко Ю.І. Конфесійна лексика в творчості українських поетів 60–80 рр. ХХ ст. (семантико-стилістичний аспект): автореф. дис... канд. філол. наук. Київ, 2005. 25 с.
2. Бурдіна Г. Вплив Біблії та конфесійного стилю на збагачення української лексики й фразеології. *Християнство й українська мова: матеріали наукової конференції. Київ, 5-6 жовтня 2000 р.* Л.: Видавництво Львівської Богословської Академії, 2000. – С. 259–265.
3. Воропаєв В. Поздний Гоголь (1842–1852): новые аспекты изучения. *Гоголезнавчі студії*. Ніжин, 1999. Вип. 4. С. 4–13.
4. Гоголь М.В. Розмисли про Божественну Літургію. Духовна проза / упорядник Павло Михед; переклад Тетяни Михед. Ніжин: ФОП Лук'яненко В.В., 2011. 202 с.
5. Митрополит Іларіон. Етимологічно-семантичний словник української мови: в 4-х т. / за ред. Юрія Мулика-Луцика. Вінніпег, Канада, 1979–1995.
6. Михед П. В. Пізній Гоголь і бароко: українсько-російський контекст. Монографія. Ніжин, 2002. 208 с.
7. Тележкіна О.О. Конфесійна лексика в поетичному трактуванні Дмитра Павличка. *Лінгвістика*. 2012. № 1 (25). С. 93-98.
8. Шульц С. Гоголь: от драматургии к «Размышлениям о Божественной Литургии» (аспект исторической поэтики). *Гоголезнавчі студії*. Ніжин, 1999. Вип. 4. С. 86-117.

References

1. Braïlko, Yu.I. (2005). *Konfesiina leksyka v tvorchosti ukrainskykh poetiv 60-80 rr. KhKh st. (semantyko-stylistychnyi aspekt)* [Confessional vocabulary in the work of Ukrainian poets of the 60s-80s of the 20th century. (semantic and stylistic aspect)]: abstract from Candidate of Philology thesis. Kyiv. [in Ukrainian]
2. Burdina, H. (2000) *Vplyv Biblii ta konfesiinoho stylu na zbahachennia ukrainskoi leksyky u frazeolohii* [The influence of the Bible and confessional style on the enrichment of Ukrainian vocabulary and phraseology]. *Khrystianstvo y ukrainska mova - 2000*: conference (Kyiv, 5-6 October 2000). Kyiv: Vydavnytstvo Lvivskoi Bohoslovskoi Akademii Publ. [in Ukrainian]
3. Voropaev, V. (1999) *Pozdnyi Hohol (1842–1852): novye aspekty izucheniya* [Late Gogol (1842–1852): new aspects of study]. *Hoholeznachy studii*, vol. 4, pp. 4–13. [in Russian]

4. Hohol, M.V. (2011) *Rozmysly pro Bozhestvennu Liturhiu* [Reflections on the Divine Liturgy]. In Pavlo Mykhed, Tetiana Mykhed (Eds.). *Dukhovna proza* [Spiritual prose]. Nizhyn. [in Ukrainian]
5. Mytropolyt, Ilarion (1995) *Etymolohichno-semantychnyi slovnyk ukrainskoi movy* [Metropolitan Hilarion. Etymological-semantic dictionary of the Ukrainian language]. (Vol. 4). Winnipeg. [in Ukrainian]
6. Mykhed, P.V. (2002) *Piznii Hohol i baroko: ukrainsko-rosiiskyi kontekst: monohrafiia* [Late Gogol and Baroque: Ukrainian-Russian context: monograph]. Nizhyn: Vydavnytstvo «NDU». [in Ukrainian]
7. Tieliezhkina, O.O. (2012) *Konfesiina leksyka v poetychnomu potraktuvanni Dmytra Pavlychka* [Confession vocabulary in the poetic interpretation of Dmytro Pavlychko]. *Linhvistyka*, vol. 1 (25). pp. 93-98. [in Ukrainian]
8. Shults, S. (1999) *Hohol: ot dramaturhyi k «Razmyshleniia o Bozhestvennoi Lyturhyi» (aspekt istoricheskoi poetyki)* [Gogol: from drama to «Reflections on the Divine Liturgy» (aspect of historical poetics)]. *Hoholeznavchi studii*, Vol. 4, pp. 86-117. [in Russian]

Vakulenko G. M.

Candidate of Philology, Associate Professor,
Ukrainian Language, Educational Methods and Translation Department,
Nizhyn Gogol State University
galinavakulenko00@gmail.com
orcid.org/0000-0003-2957-5492

Klypa N. I.

Candidate of Philology, Associate Professor, Deputy Dean of the Faculty of Philology,
History and Political and Legal Sciences, Nizhyn Gogol State University
dekanat.filfak@gmail.com
orcid.org/0009-0001-0531-9446

Significance of Stylistically Marked Vocabulary in Mykola Gogol's Idiolect

The paper examines the thematic groups of stylistically marked, in particular confessional, vocabulary used in Mykola Gogol's spiritual prose. The relevance of the study of denominations of a religious orientation is determined by modern realities, in which there is also a scientific interest in the problems of confessional vocabulary, and a wide discussion of sacred topics, and their transformations in the religious life of Ukrainians against the full-scale invasion of the Russian Federation into Ukraine. Special attention is also paid to the problem of the influence of confessional vocabulary on the formation of the figurative code of the Ukrainian language, its ability to reflect Ukrainian mental images, in particular its representation in the artistic speech of Mykola Gogol, as well as the formation of a social demand for a multifaceted study of the peculiarities of the vocabulary of religious semantics and confessional style in general. Names for internal church attributes, utensils, which are widely represented in the analyzed works, are described in details. Mykola Gogol's special interest in the spiritual life of a person, deep knowledge of the writer in the religious sphere, which was reflected in his spiritual and moral prose, is emphasized. Particular attention is paid to the study of emotionally colored epithets, stylistic techniques of antithesis and gradation.

Key words: *stylistically marked vocabulary, confessional style, confessional vocabulary, spiritual prose, lexical and semantic group, expressively marked epithets, antithesis, gradation.*